

עיונים לפרשת יתרו עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

סגולת ישראל הרב מנשה צימרמן

לנוכח ההבדלים המפורסמים בין דברי הרמב"ם לבין דברי רבי יהודה הלוי בדבר סגולת ישראל. לפי ריה"ל, בספרו הכוזרי⁵, סגולת ישראל עברה תהליך של בירור וזיקוק מאז אדם הראשון, דרך האבות הקדושים, ועד ליעקב אבינו שמיטתו שלמה. הבחירה באברהם אבינו ובזרעו אינה תלויה במעשה האדם, כפי שהדגיש המהר"ל⁶. לעומת זאת, הרמב"ם⁷ מדגיש את דרכו של אברהם אבינו והתנהגותו, שהן אלו שהיוו הבסיס לבחירת עם ישראל. לאור דברים אלו יש לעיין: האם הרמב"ם סובר שאכן ישנו הבדל מהותי איכותי בין עם ישראל לבין אומות העולם, או שמא הייחוד העיקרי של עם ישראל הוא במחויבותם לשמירת המצוות?⁸

כפי שכבר ראינו, מעמד הר סיני מהווה בסיס לאמונה. לפי הרמב"ם⁹ אין כאן רק ראייה שכלית לאמונה, אלא מעמד זה הטביע את חותם האמונה בלבבות עם ישראל לדורות עולם:

וכבר הבטיחנו הבורא יתברך [...] שכל מי שעמד על הר סיני שהם מאמינים בנבואות משה רבינו בכל מה שבא על ידו, הם ובניהם ובני בניהם עד עולם, שכן אמר הקדוש ברוך הוא יתברך: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם".

הרמב"ם¹⁰ סובר שבמעמד הר סיני גם ניתנו בעם ישראל תכונות ומידות נעלות השונות משאר אומות העולם:

ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בגויים הערלים אבל זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וציון בחוקים ומשפטים צדיקים רחמנים הם על הכל.

ההבנה שמבנה האישיות של עם ישראל שונה מאומות העולם חוזר פעמים רבות אצל הרמב"ם: הרמב"ם¹¹ כותב שדרך זרע ישראל, "וליבם הנכון", היא להיות נוחים לרצות ונוחים להתפייס בקלות. הרמב"ם¹² כותב שסימני ישראל הם "ביישינין, רחמנים,

פרשת השבוע שלנו מתארת את המעמד הנשגב והמכונן שהתרחש בהר סיני. מעמד עליון זה הוא, לפי הרמב"ם¹, היסוד לאמונה בתורת משה:

משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה [...] ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני, שענינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך. וכן הוא אומר "פנים בפנים דבר ה' עמכם". ונאמר "לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת".

לאור החשיבות הרבה וביסוס האמונה שיש בזכירת מעמד הר סיני, מדריך הרמב"ם² להנחיל מעמד זה כחלק מהותי מהחינוך: וראוי לכם, אחינו, שתגדלו בניכם על המעמד ההוא הגדול, ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והדרו שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו, והטענה המביאה לידי אמת.

כמו כן, מעמד הר סיני מהווה יסוד לסגולת ישראל, כפי שנאמר בפסוק בפרשתנו³:

וְעַתָּה אִם שָׁמַעְתָּ וְשָׁמַעְתָּ אֶת בְּרִיתִי וְהִיָּיתֶם לִי סֻגְלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ.

לפי הרמב"ם⁴ נראה שמעמד הר סיני היה חלק מהותי מתהליך שהתחיל עם בחירת ישראל מכל העמים לשרת את ה':

ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה (הקב"ה את) משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו. כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצוות והודיעם דרך עבודתו.

מהי המשמעות של היותנו עם סגולה? האם במעמד הר סיני קיבלנו רק תפקיד וציווי על שמירת המצוות, או שמעמד זה הטביע בנו חותם חדש המבדיל אותנו משאר האומות? שאלה זו מתעצמת

אליו, רק מחסדי ה' עלינו בגלל מה שקדם לאבותינו מידיעתו ועבודתו". נעיר (ואין כאן המקום להאריך) שהרמב"ם לא חולק לגמרי על שיטת הכוזרי, שיש יסוד תולדותי של סגולה שקיים כבר מאברהם אבינו, אלא שהוא מדגיש את השפעת קבלת התורה.
8. הדברים מבוססים על דברי הרב יצחק שילת, בספרו "בין הכוזרי לרמב"ם" (ירושלים תשע"א), בסוגיה זו.
9. איגרת תימן. בדומה בהקדמת הרמב"ם למשנה: "ונתן ה' בליבנו אמתותו והאמונה בו [בנבואת משה]".
10. עבדים ט, ח.
11. תשובה ב, י.
12. איסורי ביאה יט, יז.

1. יסודי התורה ח, א.
2. איגרת תימן. הרמב"ן (השגות, מצווה ב) תמה מדוע הרמב"ם לא מנה זכירת מעמד הר סיני כאחת מן המצוות.
3. שמות יט, ט.
4. עבודה זרה א, ג. וכן באיגרת לעובדיה הגר מבואר שעיקר ההיבדלות מהגויים הייתה במעמד הר סיני: "עד ששלח הקב"ה משה רבינו ורבן של כל הנביאים והבדילנו מן העמים והכניסנו תחת כנפי השכינה".
5. מאמר א, אות צה.
6. נצח ישראל פרק יא.
7. עיין מורה נבוכים ג, מג. גם באיגרת תימן: "ולא היה זה בעבור שהיינו ראויים

וגומלי חסדים". הרמב"ם¹³ כתב שהצדקה היא סימן לצדיקי זרע אברהם אבינו.

הרמב"ם¹⁴ מונה עוד תופעה מיוחדת הקיימת בעם ישראל, והיא הרצון הפנימי הקיים גם אצל אדם רשע לקיים את מצוות הבורא:

זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו.

מסתבר לומר שתכונה זו נטבעה בעם ישראל במעמד הר סיני, כי בזמן האבות עוד לא קיבלנו את מצוות התורה.

מעבר להשפעה של מעמד הר סיני על ביסוס האמונה, ועל הנחלת המידות הטובות והרצון לקיום המצוות, ישנן עוד שתי משמעויות חשובות מאוד לסגולת ישראל אליבא דהרמב"ם:

ראשית, הבחירה המיוחדת של עם ישראל באה לידי ביטוי גם בכך שה' לעולם לא יעזוב את בני ישראל אפילו אם יחטאו¹⁵:

וכמו כן בשרנו והאמיץ אותנו יתברך שמו שנמנע אצלו למאוס אותנו בכללנו, ואף על פי שנכעיסהו ונעבור על

מצותיו[...] שכן כתוב: "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם" [...]

שנית, מובטח לעם ישראל שהוא ימשיך להתקיים לנצח. הרמב"ם¹⁶ אף מדמה את הקיום התמידי של עם ישראל לקיום התמידי של הקב"ה:

וכמו שאי אפשר שתתבטל מציאותו של הקדוש ברוך הוא, כן אי אפשר שנאבד ונתבטל מן העולם, שכן אמר: "אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם".

לסיכום, ראינו שלפי הרמב"ם סגולת ישראל אינה רק תפקיד של קיום המצוות. עם ישראל הוא עם סגולה, והדבר מתבטא בכך שישנו קשר תמידי, מתמשך ובל ינתק, בין הקב"ה לבין עם ישראל. לקשר זה יש השלכות רוחניות: הבחירה בעם ישראל השפיעה עליהם הטבעה של אמונה בבורא לאורך כל הדורות. תכונותיהם של בני ישראל התעצבו בצורה של מידות טובות של רחמנות, ביישנות וגמילות-חסדים. נראה שגם רצונו של האדם מישראל לקיים את מצוות הבורא הוא חלק מסגולה זו.

15. איגרת תימן.

16. איגרת תימן.

13. מתנות עניים י, א-ב.

14. גירושין ב, כ. עיין שיחות הרב צבי יהודה (ירושלים תשנ"ח) חומש שמות, עמ' 189 הערה 64.

15. עיין שיחות הרב צבי יהודה (ירושלים תשנ"ח) חומש שמות, עמ' 189 הערה 64.

עינים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים מאיזו מילה מתחיל הש"ץ להקריא את ברכת הכהנים?

על פי גרסה זו של הבית יוסף, כתב רבי אליהו מזרחי⁶ שדעת הרמב"ם היא ששליח הציבור מקריא כבר מהמילה "יברכך". אמנם בדרך-כלל כשיש סתירה בין פירוש המשנה להלכות יש ללכת אחרי ההלכות, אך כאן אין הכרח לומר שיש סתירה ביניהם. אפשר שכוונת הרמב"ם גם בהלכות שבמשנה תורה היא שעל שליח הציבור להתחיל להקרות מ"יברכך".

הוא מסביר שאין לדייק דבר מלשון ההלכה שבה נזכר שהכהנים מתחילים מ"יברכך", אך לא נזכר בה עניין הקראת שליח הציבור - משום שהלכה זו, בפשטות, אינה כוללת את כל פרטי הדינים. ראייה לכך הוא מביא מהלכה בהמשך, שבה כתב הרמב"ם⁷ שעל הכהן לברך תחילה "אשר קידשנו" וכו'. הברכה לא הזכרה בהלכה שמתארת את סדר ברכת הכהנים - אם כן מוכח שאותה הלכה אינה מפרטת את דיני ברכת כהנים לפרטי פרטים, אלא שהרמב"ם מדבר בה על סדר ברכת הכהנים באופן כללי.

לכן מסיק הרא"ם (רבי אליהו מזרחי) שדעת הרמב"ם שהש"ץ צריך להתחיל להקרות מ"יברכך".

הבית יוסף גם חשב לפרש דברי הרמב"ם בהלכות שיהיו כדבריו בפירוש המשנה (לפי גרסתו) וכדעת כל שאר הפוסקים. אך להלכה הכריע שאין לש"ץ להקריא את מילת "יברכך", וזאת משתי סיבות: אחת, מכוח המנהג בארץ ישראל ובמצרים, שבהן אכן מתחילים הכהנים לבדם מ"יברכך", ומנמקים בכך שהיא דעתו של הרמב"ם. ושנית, הגרסה הנכונה בערבית בפירוש המשנה אינה כגרסה שהביא הבית-יוסף.

כתוב במדרש חסירות ויתירות¹: "אמור מלא (בפסוק המצווה את משה ללמד את אהרן ובניו לברך את ישראל² מופיעה המילה "אמור" בכתוב מלא) למה? מלמד שהשליח ציבור צריך לומר לכהנים על כל אמירה ואמירה", כלומר בברכת הכהנים - אחד מתפקידי שליח הציבור הוא לומר מילה במילה את הברכה, והכהנים חוזרים אחריו.

מדרש הלכה זה אינו מצוי בתלמוד, ואף-על-פי-כן פסקו הרמב"ם להלכה³: "ושליח ציבור מקרא אותם מלה מלה והם עונין שנאמר אמור להם עד שיאמרו".

מצד שני, כשהרמב"ם מתאר את האופן שהכהנים מברכים, הוא כותב: "ומחזירין פניהם כלפי העם ופושטין אצבעותיהן ומגביהין ידיהם כנגד כתפיהם ומתחילין יברכך", משמע שהכהנים מתחילים באמירת "יברכך" מעצמם, ואחר-כך מתחיל הש"ץ להקרותם ממילת שם השם שמופיעה אחר-כך בפסוק.

וכן גם כתב בפירושו למשנה⁴: "הסדר בברכת כהנים [...] ומחזירין פניהם כנגד העם ואחוריהם להיכל, ושליח צבור כנגד הכהנים פנים כנגד פנים, ומקרא אותם שלש ברכות מלה במלה כסדר הזה. אומרים הכהנים יברכך, ומתכונים כנגד הצבור, ואחר כך אומר להם שליח צבור ה', ועונים הכהנים ה', ואחר כך אומר להם שליח צבור וישמרך, ועונים הכהנים וישמרך, ועונים כל הצבור אחרי זה אמנו, וכך בכל השלש ברכות כסדר הזה". גם מדבריו כאן נשמע ששליח הציבור אינו מקריא את מילת "יברכך" לכהנים.

אולם הבית יוסף⁵ כתב שהגרסה שיש לפניו בפירוש המשנה לרמב"ם הייתה אחרת מהגרסה המוכרת לנו, ומגרסתו משמע שהש"ץ מקריא את כל המילים.

4. ברכות, פרק ה, משנה ד.

5. סימן קכח.

6. שו"ת הרא"ם, סימן ג.

7. שם, הלכה יב.

1. אות צז.

2. במדבר ו, כג.

3. תפילה, פרק יד, הלכה ג.